

Artykuły henrykowskie (17 maja 1573 r.)

Tekst: *Diariusz poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 roku*, oprac. Adam Przyboś, Roman Żelewski (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1963), 176-181

Rady koronne, Rycerstwo i Stany wszelakie Korony Polski i litewskiego narodu, także wszystkich innych państw do Korony należących, to sobie u nas warowali, a my ustawiamy i za prawo wiecznie mieć chcemy.

Iż za żywota naszego My i potomkowie nasi Królowie polscy i ciż wielkie Książęta litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, żmodzkie, kijewskie, wołyńskie, podlaskie, ifląckie i innych państw, nie mamy mianować, ani obierać, ani obierania jakiego składać żadnym sposobem, ani kształtem wymyślonym króla na państwo sukcesora naszego sadzać. A to dlatego, aby zawždy wiecznymi czasy po ześciu naszym i potomków naszych wolne obieranie króla zostawało wszem Stanom koronnym. Dlaczego i tytułu heredis używać nie mamy, ani potomkowie nasi Królowie polscy.

A iż w ty zacny Koronie narodu polskiego i litewskiego, ruskiego i inflanckiego i innych jest niemąła dissidentia in religione, przestrzegając na potym jakich sedycej i tumultów z ty przyczyny rozerwania albo niezgody w religii warowali to sobie niektórzy obywatele koronni konfederacją osobliwą, że w ty mierze in causa religionis mają w pokoju być zachowani, którą My im obiecujemy w cale trzymać czasy wiecznymi.

A w sprawach koronnych, które się dotykać będą osoby naszy i dostojęństwa naszego, poselstw do cudzych krajów wysyłania i cudzych także poselstw słuchania i odprawowania, wojsk jakich albo żołnierzów zbierania albo przymowania My i potomkowie nasi nic zaczynać i czynić nie mamy bez rady rad koronnych obojga narodu, spraw sejmowych należących ni w czym nie wzruszając. A wszakoż te poselstwa, które by się R.P. <nie> dotykały a mogły być wedle czasów i potrzeb ich odprawowane, tedy te mamy i będziemy mogli zawsze odprawować za wiadomością panów Rad koronnych obojgo narodu, którzy przy Nas mieszkać będą.

O wojnie albo <o> ruszeniu pospolitym nic zaczynać nie mamy imo i pozwolienie sejmowe wszech Stanów, ani za granice koronne obojgo narodu rycerstwa koronnego wojennym obyczajem wywodzić żadnym sposobem niż proźba nasza królewska ani płaceniem pięci grzywien super hastam, My i potomkowie nasi Królowie polscy nie mamy i słowem naszym królewskim przyrzekamy. Wszakże ieźlibyżmy za uchwałą sejmową ruszenie pospolite uczynieli, jednak nie dłuży mamy dźierżeć poddanych naszych nie mamy na miejscu, tam kędy im wiciami ostatecznymi, to jest listy wojennymi czas i miejsce

oznaczymy, jedno dwie niedzieli. A jeźlibyśmy za pozwoleniem wszech Stanów za granice poddane swe wywieść chcieli, a oni Nam tego dobrowolnie pozwoleli, tedy na każdego z osobna jezdnego żadnej osoby nie wymując, także szlachcica pieszego wojnę służyć powinno. powinniśmy mu dać, niż się z granice ruszemy, po pięci grzywien. A nie mamy ich dłużej trzymać na żołdzie tych pięci grzywien jedno ćwierć roku, rozdziału żadnego na części wojsk tak wielkiego jako małego między nimi nie czyniąc. A jeźlibyśmy ich do dwu niedziel nie ruszeli za granice, tedy przy nas dłużej trwać nie [bę]dą powinni. A czasu wojny powinni będziemy potrzeby wszystkie kosztem swym odprawować jako działa, prochy, puszkarze, draby i straż wszelaką.

Granice koronne obojego narodu i wszech państw do Korony należących od wtargnienia nieprzyjaciela wszelakiego obroną opatrować nakładem naszym mamy i powinni będziemy i potomkowie nasi ostawując kwartę w mocy wedle statutu polskiego.

Często się też to przytrafić może, iż między tak wiele senatorów sententiae, zdania i rozumienia być mogą różne, a nie na wszem zawždy zgodne w sprawach wszelakich. Przeto My i potomkowie nasi władzą swą nic konkludować nie mamy, ale się co najpilni starać, abyśmy wszystkie do jednej sentencyjej przywieść mogli uważając wszystkie wywody ich, które by się z prawem, wolnościami pospolitymi i z większym pożytkiem R.P. pokazywały, a które by wolnościom, prawom i swobodom wszystkim państwom nadanym przeciwne nie były. A jeźlibyśmy ich do jednej a zgodnej sentencyjej przewieść nie mogli, tedy przy tych konkluzyja nasza ostawać ma, którzy by się najbliżej ku wolnościom, prawom, zwyczajom wedle praw każdy ziemie i dobremu R.P. skłaniali okrom spraw sejmowych, które się zwykłym obyczajem z wiadomością i przyzwolieniem wszech Stanów odprawować mają. Gdyż to rzecz jest pewna a doświadczona, iż sama jedna osoba królewska w tak wielkich państwach Królestwa tego wszystkim sprawom zdołać nie może, za czym by w nierząd i w niebezpieczeństwo Korona wpaść mogła. Przeto ustawiamy i za wieczne prawo mieć chcemy, aby każdego sejmu walnego naznaczeni i mianowani byli z Rad koronnych osób 16 tak z Polski, jako i z Litwy i z innych państw do Korony należących z wiadomością wszech Stanów ku innym urzędnikom koronnym polskim i litewskim, którzy by ustawicznie przy Nas byli przestrzegając osoby dostojęństwa naszego i wolności pospolity, przez których rady i wiadomości nic My i potomkowie nasi czynić nie mamy, ani będziemy mogli czynić w sprawach potocznych (nie ruszając sejmowych). A ci panowie będą winni przestrzegać, aby we wszystkich sprawach nic się nie działo contra dignitatem nostram i przeciwko prawu pospolitemu, z czego potym będą powinni respondować na sejmie walnym blisko przyszłym.

A wszakże każdemu z panów Rad senatorów przyjechać do Nas, iliekróć który raczy, i obecnie mieszkać wolno ma być i do tej sprawy i do każdy inny jako i rady przypuszczeni i o wszystkim radzić i wiedzieć powinni będą. Także ci deputaci nic przed żadnym z nich mieć nie będą więcej okrom tego, że już oni do czasu swego obecnie powinni będą mieszkać przy Nas nie zaniechując obyczaju starego opisowania listy naszymi ad consiliarios absentes, gdy się co takiego trafi.

Naznaczenie tych senatorów na sejmie ma być zaraz osób 16, na każde półroka <osób> cztery, jeden z biskupów, jeden z wojewod, a dwa z kasztelanów, a mają iść kolegiją, jako w rządzie siedzą. A ieźliby który w swej kolegijej zostać nie chciał albo per aliquod legale impedimentum nie mógł, aby się zaraz tamże na sejmie opowiedział, a insi ex ordine na jego miejsce necessario naznaczony był. A ci mają mieć opatrzenie z skarbu naszego i potomków naszych, biskupi z ruskich krajów i inni z świeckiego stanu senatorowie każdy na swe półroka po pięćset zł. A panowie duchowni krajów polskich tego nie potrzebują, gdyż są dobrze opatrzeni.

Sejm walny koronny we dwie liecie nadali ma być składan. A gdzieby tego pilna a gwałtowna potrzeba R.P. była, tedy za radą panów Rad obojogo państwa, jako czas i potrzeba R.P. przynosić będzie, powinni go składać będziemy, a dłużej go trzymać nie mamy nadali do sześci niedziel. A przed takowymi sejmy w Polsce wedle zwyczajów ich, a w Litwie wedle statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego sejmiki powiatowe być mają. Jako w Kole i w Korczynie sejmik główny bywa, także w Litwie w Wołkowysku <główny sejmik> być ma. Na które sejmiki przez posły swe potrzeby przypaść zwykłym obyczajem oznajmiać mają.

Obiecujemy słowem naszym królewskim, iż My i potomkowie nasi sygnetu żadnego używać nie mamy ani pieczęci osobny w sprawach R.P. należących, tam intra quam extra Regnum, jedno koronnych pieczęci, które przy kanclierzach i podkanclierzach są tak polskich jako i litewskich.

Urzędy koronne obojogo narodu w cale zachowane być mają, także i dworskich urzędów umniejszać i zatłumiać nie mamy, ale owszem ludziom statecznym, godnym i zasłużonym obojogo narodu, a nie obcym, gdybykolwiek wakowały, powinni będziemy dawać.

Aby wątpliwość żadna około gruntów szlacheckich nie była, wolno zawždy ze wszemi pożytkami, które by się kolwiek na ich grunciech pokazywały, też i kruszce wszelakie i okna solne, zostawać mają. A My i potomkowie nasi przekazywać im nie mamy używania wolnego wiecznymi czasy.

Także obiecujemy, iż wykładów nie przypuścimy ani wywodów żadnych z prawa obcego, aby daniny z przodków naszych dóbr prawem dziedzicznym

nadanych miały być za lenna poczytane, tylko na których by stało mianowicie, że są nadane iure feudali.

Starostowie pograniczni i sądowi zamkowi miast głównych, także i miasta główne, które starost nie mają, przysięgać Królowi i Królestwu mają, iż tempore interregni zamków i miast spuszczać nie mają ku szkodzie R.P. nikomu inszemu jedno Królowi wolnie za zezwoleniem wszech obranemu i koronowanemu pod utraceniem poczciwości, gardła i majątności.

Korona Królestwa Polskiego ma być w skarbie koronnym w Krakowie chowana przez pana podskarbiego koronnego za pieczęciami i kluczami senatorów tych: kasztelana krakowskiego, wojewody krakowskiego, poznańskiego, wilińskiego, sandomierskiego, kaliskiego i trockiego, którzy otwarzać nie mają, jedno za zezwoleniem spólnie wszech Rad koronnych i Stanów. A wszkazoż niebytność którego z nich prze choroby albo inne legale impedimentum przekazać nie ma spólnego zwolienia. Owszem absens za obwieszczeniem inszych senatorów powinien tamże klucz swój do innych koleg przysłać. A jeźliby którego śmierć zaszła, tedy inni collegae praesentes moc mają zamek jego otworzyć i pieczęć odedrzeć.

Sprawiedliwość pospolitą sądową niektóre kraje Korony Polski sobie zwolilię zajmując ją z osoby królewski, czego My im dozwalamy i hamować nie mamy z tym dokładem, że i innym, którzy by chcieli także u siebie postanowić, wolno być ma zawždy a poprawa jej ma być wolna za spólnym ich zezwoleniem, a jeźliby się im zdało zasię ią na osobę naszą królewską włożyć, tedy ją powinni będziem na się przyjąć My i potomkowie nasi. Także też panowie Rady, wszystkie Stany Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem wołyńskich, kijowskich, bractawskich, które się prawem litewskim sądzą, tę tymże sposobem postanowili, iż do sejmu przyszłego na koronacją naszą złożonego praw swych poprawić i obyczaj sprawiedliwości między sobą postanowić mają. A jako oni między sobą postanowią i na co się więtsza część tych, którzy się prawem pospolitym sądzą, zgodzą, to My wszystko przy koronacyjej naszej poprzysiąc powinni będziemy i na potym także praw swych i sądów poprawować im zawždy wolno będzie.

Osobliwie to warujemy, iż podatków ani poborów żadnych na imionach naszych królewskich i Rad duchownych, także celnych na miastach naszych w Polsce i w Litwie i we wszystkich ziemiach do Korony należących składać i postanawiać nie mamy bez zezwolenia wszech Stanów na sejmie walnym, ani też monopolia rzeczy tych, które z państw koronnych tak polskich, jako i litewskich pochodzą, ustawiać dopuszcząć nie mamy.

A iż na małżeństwie naszym wielie R.P. naszymy należy, tedy obiecujemy i przyrzekamy za się i za potomki nasze Króle polskie nigdy nie stanowić, ani przed się brać około małżeństw naszych mimo wiadomości i przyzwolenie

Rad koronnych obojego narodu, a okrom takowych przyczyn, które pismem i słowem Bożym są wyrażone, żadnych <okazyj> do niemieszkania powinnego w małżeństwie albo do rozvodu szukać sobie nie będziemy.

Kondycyje wszystkie przez posły K.J.Mci Francuskiego, Brata naszego, i imieniem naszym podane i umocnione wypełnić we wszystkim powinni będziemy i słowem naszym przyrzekamy to wszystko i co by jednokolwiek jeszcze wolności praw swych Stany koronne obojego narodu nam przy koronacyjej podały, przymujemy i przyjąć mamy, poprzysiąc, utwierdzić i na potomne czasy mocno chować, trzymać, wypełnić powinni jeźdźmy i obiecujemy pod wiarą i przysięgą naszą i słowem naszym przyrzekamy, utwierdzamy, umacniamy na wieczne czasy.

A jeźlibymy (czego Boże uchowaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycjom wykroczeni albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojego narodu od posłuszeństwa i wiary nam <powinny> wolne czyniemy.

Stanowiono i pisano to wszystko przez Rady koronne obojego narodu, Rycerstwo i Stany wszech państw do Korony należących na sejmie pospolitym <electionis> pod Warszawą przy wsi Kamieniu dnia 17 maja r. Bożego 1573.

SEJM KORONACYJNY W KRAKOWIE
22 LUTEGO – 2 KWIETNIA 1574 R.

Confirmatio iurium (1574 r.)

Tekst: *Volumina Legum: Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*, t. 2 (Petersburg: Nakładem i drukiem Józafata Ohryzki, 1859), f. 864-867, 135-137

Confirmatio Iurium Henrici Regis.

Henryk z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Xiążę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Inflantckie, etc. Xiążę Andegaweńskie, Borbońskie, Alewreńskie, etc.

1. Wszem wobec y każdemu z osobna, komu to będzie wiedzieć należało, oboiego stanu tak duchownego iako y świeckiego, Arcybiskupom, Biskupom, Woiewodom, Kasztellanom, Starostom, Dignitarzom, y Urzędnikom Koronnym y Ziemskim, y wszemu Rycerstwu y miastom, wiernie Nam miłym, łaskę naszą Krolewską.

2. Iżeśmy z woli a przejrzenia miłego Boga, za wolnym was wszystkich obraniem, na tey Krolewskiej Stolicy tey sławney Korony Polskiej usiedli: po łasce Bożej tę nayprzednieyszą powinność naszą bydź rozumiemy, abyśmy tę Koronę w całości y iedności zachowali a wszelakim tym rzeczom, ktoreby